

Michał Mróz

Awanturnik. Animowany Blitzkrieg

Jedną z animacji realizujących „bajkową propagandę” jest film Hansa Helda *Awanturnik (Der Störenfried, reż. Hans Held, 1940)*. Premiera filmu odbyła się podczas Biennale w Wenecji w 1941 roku. Film prócz normalnej dystrybucji w kinach został także przekazany do wojskowych kin polowych z przeznaczeniem do prezentacji żołnierzom niemieckim. Tytułowym awanturnikiem w animacji jest lis, który zakłóca spokojne życie leśnych zwierząt. Jednak dzięki współpracy i zaangażowaniu wszystkich mieszkańców lasu zostaje wypędzony. Ujęcie rozpoczynające film prezentuje miejsce oraz czas rozgrywania się wydarzeń, a zawarta w nim panorama przedstawia bohaterów animacji. Śpiew ptaków oraz budzące się ze snu zwierzęta sugerują, że akcja dzieje się o poranku. Pierwszy kadr filmu stanowi wyraźne nawiązanie do pejzażu w malarstwie niemieckiego romantyzmu, zawiera przy tym cechy, które były wskazywane przez nazistów jako elementy typowo niemieckiego krajobrazu: las drzew iglastych, rzeka oraz krajobraz wysokich gór. Kolorystyka przestrzeni w całym filmie utrzymana jest w brązach i błękitach, czyli odcieniach natury. Kamera poruszająca się w dół i w prawo wprowadza widzów w gęstwinę lasu i przedstawia jego mieszkańców: wiewiórkę, motyle, młode zajęce. Panorama prezentuje widzom bogactwo lasu i różnorodność zwierząt, które w nim mieszkają.

Głównym antagonistą zaburzającym życie mieszkańców lasu jest lis. W symbolice pochodzącej z bajek europejskich list często przedstawiany jest jako symbol „oszustwa, złodziejstwa, fałszu, obłudy, pochlebstwa, krwiożerczości, tchórzostwa, niewdzięczności, egoizmu, mściwości, złośliwości, czy żarłoczności”. U Helda jest określony w podobny sposób. Jego pojawieniu się w lesie towarzyszy ciężka basowa muzyka, odmienna od wesołej i melodyjnej muzyki leśnego życia. Z kolei jego czerwona marynarka wyraźnie kontrastuje z kolorystką lasu. Jest przedstawiony jako wyjątkowy tchórz. Jego ofiarami stają się najbardziej niewinni i najsłabsi mieszkańcy lasu, czyli bawiące się małe zajęczki. Jeden z nich ląduje w podziemnym więzieniu, gdzie widnieją oznaki okrucieństwa lisa – topór opływający krwią i nagie kości zjedzonych ofiar. Postać lisa może być symbolicznym przedstawieniem różnego rodzaju wrogów, z którymi w tamtym czasie musiała zmagać się III Rzesza. Mogą to być Żydzi, którzy od początku rządów Hitlera uważani byli za wroga numer jeden. W 1940 roku nie podjęto jeszcze decyzji o „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”, a więc film był nadal aktualny pod względem propagowania nastrojów antyżydowskich. Z kolei działania militarne skierowane przeciwko lisowi sugerowałyby, że może on być symbolem ówczesnych wojennych wrogów III Rzeszy, czyli przede wszystkim Wielkiej Brytanii. Najbardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że postać lisa odnosi się do wrogów, którzy mogą zagrażać społeczeństwu od wewnątrz – do szpiegów i sabotażystów. Sugerowałby to fakt, że lis to zwierzę leśne, nie jest więc obcy w środowisku, w którym popełnia swoje zbrodnie.

Wskazywałby na to również plakat propagandowy, który pojawia się w pomieszczeniu biura informacji w siedzibie kompanii jeży. Widnieje na nim napis „Wróg cię słyszy” („Feind hört mit”), który odnosi się do krajowej kampanii III Rzeszy trwającej przez całą wojnę, skierowanej do

społeczeństwa, w celu obrony kraju przed szpiegostwem i sabotażem. Kampania była promowana poprzez plakaty, tygodniki (np. „Der Stürmer”), krótkie filmy oraz kroniki wyświetlane w kinach przed seansami. Film Helda był więc także częścią tej kampanii. Na plakacie umieszczonym w filmie odnaleźć można te same elementy, które były obecne w plakatach rozwieszanych na ulicach. Gest przytkniętego palca do ust wykonuje jeden z „jeżowych” żołnierzy. Ma on ostrzegać społeczeństwo przed zbyt pochopnym wypowiedaniem informacji, które mogłyby dostać się w ręce wrogów. Na plakacie przedstawionym w animacji dodano również wizerunek wroga, czyli właśnie lisa. Na symbolikę lisa jako wewnętrznego wroga wskazywałoby również spostrzeżenie amerykańskiego badacza Williama Moritza. Według niego w tytule filmu Helda zawarte jest odwołanie do popularnego w tamtym okresie plakatu Hitlerjugend, który głosił „Wypędzić wszystkich awanturników!” („Hinaus mit allen Störenfrieden!”). Nie można jednak zawęzić grona odbiorców tego filmu tylko do członków nazistowskiej młodzieżówki. W latach czterdziestych film animowany nie był jeszcze jednoznacznie postrzegany jako gatunek dla dzieci. Reżyser kieruje więc przekaz do ogółu społeczeństwa niemieckiego w ramach walki na froncie domowym.

Fabula filmu, pod „przykrywką” prostej bajki o zwierzętach, odwołuje się do nazistowskiej ideologii narodowej wspólnoty. Każde zwierzę w lesie ma swoje zadanie, które pomaga w osiągnięciu wspólnego celu. Wykonując czynności, do których ma największe predyspozycje, każdy z mieszkańców dąży do pokonania wroga. Sroka jako pierwsza zauważa lisa i alarmuje przed nim innych, a co istotne od razu kieruje się do reprezentanta władz – posterunkowego policji. Jest to przykład promowanej przez nazistów postawy donosicielstwa, która miała sprzyjać kontroli obywateli. Z kolei wiewiórka obserwuje z wysokości lisa

i daje, za pomocą chorągiewek, znaki jeżowemu dowódcy by ten był gotów do strzału. Jeże korzystające ze swoich ostrych kolców stają się żywymi pociskami. Ptaki pomagają w podawaniu liny, którą następnie ciągną więksi mieszkańcy. Nawet epizodyczna postać kury znosi na zawołanie jaja, które przyczyniają się do ostatecznego sukcesu. Warto zwrócić uwagę, że ostatni cios, który zabija lisa nie zostaje wymierzony przez specjalnie wysłane wojsko os oraz jeży, ale właśnie przez mieszkańców. Mechanizm sznura, który razem ciągną jest metaforą ich wspólnego wysiłku. Za jego pomocą na głowę wroga spada ogromny głaz, który staje się symbolicznym odzwierciedleniem siły jaką dysponuje wspólnota zwierząt. Wspólnotowość jest szczególnie dobrze widoczna w ujęciach zbiorowych, kiedy cały ekran wypełniony jest przez zwierzęta reagujące w ten sam sposób. Cieszą się gdy widzą rychłą przegraną lisa, a czują strach gdy lis atakuje. Są bohaterem zbiorowym, który współdzielili nie tylko działania, ale także emocje i stany ducha. Dodatkowo zwierzęta są silnie związane z miejscem, w którym mieszkają i w którego obronie stają. Jest to dobrze widoczne w ich kolorystyce, którą cechuje, podobne jak w przypadku scenografii, duża ilość brązów i błękitów. Są one integralnym, niekiedy wręcz zlewającym się elementem leśnego krajobrazu.

Niezwykłe ciekawymi sekwencjami filmu Helda pod względem zarówno formalnym, jak i fabularnym, są te, które pokazują poruszające się oraz atakujące armie os oraz jeży. Te fragmenty filmu mają bardzo rytmiczny charakter, zarówno w warstwie wizualnej jak i dźwiękowej. Rytm porządkuje i systematyzuje następujące po sobie ujęcia: plan ogólny wylatujących os, lecące osy widziane z żabiej perspektywy, plan ogólny maszerujących jeży, przeskakujące jeże widziane z żabiej perspektywy. Rytm jest także narzędziem do stworzenia z grupy odrębnych elementów wspólnej całości. Ruch formacji wojskowych

złożonych z pojedynczych żołnierzy tworzy różne figury geometryczne: linie, trójkąty i okręgi. Podkreśla to znaczenie wspólnoty. Jednostka staje się jedynie elementem większej całości, której musi się podporządkować. Podobne efekty powstawały podczas bardzo popularnych w III Rzeszy marszy, gdzie setki tysięcy osób niosło razem zapalone pochodnie tworząc określone kształty i symbole.

Fragment artykułu Michała Mroza *Postać animowana na propagandowym froncie II wojny światowej*, w: *Antropologia postaci w dziele filmowym*, pod red. naukową S. Kuśmierczyka, Warszawa 2015, s. 377-380.